

Recenzja wraz z opinią

o dorobku naukowym i kwalifikacjach naukowych dr Joanny Gruby
ze szczególnym uwzględnieniem rozprawy habilitacyjnej pt.

Ocena słuchu fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012

1. Uwagi formalne

Moja recenzja jest niestety spóźniona, za co przepraszam. Informację o powołaniu mnie na recenzenta i materiały otrzymałem dopiero 25 października 2013 r., ponieważ wcześniej zostały wysłane na adres uczelni, w której już nie pracuję. Ponieważ postępowanie habilitacyjne odbywa się wg nowych procedur – po wstępnej analizie dokumentów, dnia 30 października 2013 r., wysłałem do p. Dziekana pismo z prośbą o uzupełnienie materiałów zgodnie z tymi procedurami, zawartymi w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w *sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego*. Na pismo to do dziś nie otrzymałem odpowiedzi. W tej sytuacji moja ocena nie może uwzględniać wszystkich elementów wynikających z procedur określonych we wspomnianym rozporządzeniu MNiSW.

2. Uwagi wstępne

Dr Joanna Gruba posiada wszechstronne przygotowanie zawodowe. Ukończyła studia magisterskie na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego (w materiałach brak tematu pracy magisterskiej), a także studia podyplomowe w zakresie informatyki szkolnej ukończone na Uniwersytecie Śląskim (w 1994 r.) oraz logopedii i terapii pedagogicznej na Uniwersytecie Opolskim (w 1996 r.). Doktorat nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki Habilitantka uzyskała w 2001 r. w Instytucie Badań Edukacyjnych w Warszawie (w materiałach nie podano tematu rozprawy doktorskiej ani nazwiska promotora). W dorobku zawodowym wyszczególniono zatrudnienie w charakterze asystenta na Uniwersytecie Śląskim (1997-2001), a następnie adiunkta (od 2001 r.). W autoreferacie Habilitantka wspomina wprawdzie o swojej „długoletniej pracy z dziećmi”, jednak w materiałach nie została zawarta informacja o charakterze tej pracy oraz miejscach i okresach zatrudnienia. W tej sytuacji trudno stwierdzić, jakie jest doświadczenie zawodowe Habilitantki w zakresie logopedii i ocenić, czy jest wystarczające do ubiegania się o habilitację w tej dziedzinie.

3. Osiągnięcia w pracy naukowo-badawczej

Dr Joanna Gruba jest autorką lub redaktorką ponad 50 różnych publikacji przygotowanych po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, w tym 3 samodzielnych książek autorskich (w tym rozprawa habilitacyjna), 28 artykułów w pracach zbiorowych i czasopismach (w tym po jednym w języku angielskim, rosyjskim i słowackim), testu do badania słuchu fonematycznego oraz 16 programów komputerowych wspomagających rewalidację mowy. W przedstawionych materiałach brak informacji, czy któraś z publikacji ukazała się w recenzowanym czasopiśmie. Do wniosku o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego dołączono rozprawę habilitacyjną *Ocena słuchu*

fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012) oraz część wybranych przez Autorkę publikacji. Ich tematyka koncentruje się wokół zagadnień związanych z terapią dzieci z wadami wymowy oraz zastosowaniem informatyki w logopedii. W swoich publikacjach Habilitantka umiejętnie łączy przygotowanie z zakresu logopedii i informatyki.

Przedłożone do oceny publikacje są interesujące i dowodzą znajomości problematyki, którą Habilitantka się zajmuje, jednak istotnym mankamentem wielu spośród nich jest powtarzalność fragmentów tekstów, przy czym w tekstach późniejszych Autorka nie powołuje się na poprzednie (autoplagiat). Kilka takich przykładów zostanie omówionych w dalszej części recenzji.

Dołączona do materiałów książka autorska *Technologia informacyjna w logopedii* jest dobrym przykładem powiązania dwóch dyscyplin wokół których koncentrują się zainteresowania naukowe i zawodowe Habilitantki – logopedii i informatyki. Istnieje bowiem coraz większa potrzeba stosowania środków dydaktycznych w postaci programów komputerowych wspomagających pracę logopedy tym bardziej, że – jak Habilitantka stwierdza w swoich publikacjach, nie ma obecnie logopedów niewykorzystujących komputera w pracy zawodowej. Książka zawiera wykaz aktualnie dostępnych środków dydaktycznych w postaci programów komputerowych oraz omawia cechy, jakie powinny spełniać takie programy. Nie dokonuje jednak oceny, które z dostępnych programów te cechy spełniają, a w konsekwencji które z nich powinny być zalecane do wykorzystywania. Szczegółowe wymienienie kryteriów i cech, jakimi powinien charakteryzować się program komputerowy dla logopedy ma znaczenie raczej dla programistów niż użytkowników. Przydatnym elementem są opisy poszczególnych programów, z których większość jest dziełem Habilitantki, a także wskazówki dotyczące ich wykorzystywania. Zaprezentowany w części badawczej książki raport z badań porównawczych prowadzonych w latach 1999 i 2008 nie jest oryginalny, bowiem rok wcześniej został opublikowany w artykule *Wykorzystanie multimediiów w terapii mowy – analiza porównawcza* zawartym w publikacji *Edukacja – Kultura – Media. Wybrane aspekty pedagogiki kultury, muzyki i mediów* (Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, 2008). W

książce Autorka nie wspomina o tym, że materiał ten był wcześniej opublikowany i nie powołuje się na niego. Sądzę również, że wartość tej pracy byłaby większa, gdyby uzyskała recenzje dwóch badaczy zajmujących się naukowo i zawodowo logopedią i informatyką.

Druga pozycja książkowa wydana w 2002 r. *Komputerowe wspomaganie umiejętności czytania u dzieci sześciolletnich*, to – jak określa Habilitantka w autoreferacie – „książka podoktorska”, a zatem nie należy jej wiązać z dorobkiem naukowym po uzyskaniu doktoratu, a raczej z prezentacją rozprawy doktorskiej, tym bardziej, że jest w zasadzie raportem z badań na wskazany w tytule temat.

Znaczącą pozycją w dorobku Habilitantki jest *Test do badania słuchu fonematycznego. Test standaryzowany. Podręcznik* (Wydawnictwo Komlogo, Gliwice 2012), obejmujący instrukcję stosowania testu, zestaw obrazków do ilustrowania paronimów i wzór karty badania. Test ten jest efektem badań prowadzonych w ramach przygotowywania habilitacji i stanowi pewnego rodzaju ich kontynuację. Wykorzystywany jest w nim zestaw paronimów opracowany przez Habilitantkę na podstawie podobnych wcześniejszych zestawów opracowanych przez Irenę Styczek, Bronisława Rocławskiego oraz Elżbietę Szelaę i Anielę Szymaszek. W zestawie tym, obejmującym 55 paronimów występują pary wyrazów wykorzystywane we wcześniejszych testach. Jest tylko jedna oryginalna para wyrazów, dobrana przez Habilitantkę (*miski – miški*). W zestawie nie uniknięto użycia słownictwa wykraczającego poza zasób słów dziecka w wieku przedszkolnym (np. *frak – wrak*). Do testu Autorka wybrała 30 opozycji paronimicznych, pomijając wymienioną wyżej własną autorską (*miski – miški*) a także zbyt trudną (*frak – wrak*). W teście znalazł się więc wybór 30 paronimów wybranych z testów I. Styczek i B. Rocławskiego, w mojej więc ocenie zestaw ten zatracił cechy autorskie. Zwracam też uwagę, że w pierwszym rozdziale podręcznika zamieszczone są oryginalne fragmenty rozprawy habilitacyjnej (bez przywołania źródła). W części wstępnej podręcznika (s.10) znalazłem także błąd merytoryczny – informację, że dźwięki mowy mieszczą się w przedziale 10-10000 Hz.

Tymczasem częstotliwości charakterystyczne dla mowy rozpoczynają się od 80-100 Hz (dla najniższych męskich głosów) do ok. 10000 Hz (co podane zostało poprawnie). Najniższe z wymienionych częstotliwości w przedziale 10-15 Hz są infradźwiękami niesłyszalnymi przez ucho ludzkie.

W ocenie Habilitantki kolejnym znaczącym elementem dorobku naukowego jest *Portal edukacyjny polskiej fonetyki stosowanej w zakresie normy i patologii mowy* zrealizowany w ramach indywidualnego grantu w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka. Inicjatywa ta jest bardzo cenna i potrzebna, a treści znajdujące się w portalu niezbędne praktycznie każdemu logopedzie. Portal ten nie jest jednak powszechnie dostępny, a korzystanie z niego jest odpłatne.

Artykuły zamieszczane w książkach, czasopismach i materiałach konferencyjnych poświęcone są tematyce bliskiej Habilitantce. Niektóre z nich są wartościowe i przydatne w praktyce logopedycznej. Jednak i tu Autorka nie ustrzegła się od powtarzania tekstów we fragmentach lub w całości w różnych źródłach. Przykładowo artykuł *Internetowy portal fonetyki – założenia projektu* został opublikowany dwukrotnie – w czasopiśmie „Forum Logopedyczne” nr 19/2011 oraz w „Poradniku językowym” nr 7(686) z 2011 r.

Niestety, nie jest możliwe stwierdzenie, a w konsekwencji ocena, czy którakolwiek z publikacji dr Joanny Gruby została opublikowana w czasopismach znajdujących się w bazie Web of Science (WoS), Journal Citation Reports (JCR) lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH). Dotyczy to także publikacji naukowych w czasopismach polskich lub międzynarodowych, innych niż znajdujące się na wymienionych listach, ale objętych indeksowaniem. Ponieważ Habilitantka o tym nie wspomina, należy domniemywać, że żadna z publikacji tych warunków nie spełnia. Należy również domniemywać, że Habilitantka nie posiada cytowań publikacji wg bazy WoS. Nie ma również informacji na temat indeksu Hirscha.

Kolejnym wskazywanym przez Habilitantkę osiągnięciem naukowym jest cykl programów komputerowych z zakresu terapii logopedycznej pod wspólną nazwą *Multimedialny Pakiet Logopedyczny*. Składa się on z czterech części

obejmujących terapię czterech grup głosek. W skład każdego pakietu wchodzi odpowiedni program komputerowy, zeszyt ćwiczeń oraz w trzech przypadkach broszura wprowadzająca. Jedna z części pakietu (trzecia – dotycząca głosek *ś, ź, ć, dź*) została opracowana w całości przez Habilitantkę (w tej części jednak nie ma broszury wprowadzającej), w pozostałych trzech pakietach Habilitantka jest współautorką (brak w materiałach oświadczeń o wskaźniku udziału Habilitantki w tych opracowaniach).

Niezależnie od *Multimedialnego Pakietu Logopedycznego* Habilitantka jest autorką trzech kolejnych cykli programów komputerowych pod wspólną nazwą *Logopedyczne zabawy*. Dotyczą one mowy bezdźwięcznej, różnicowania szeregów i słuchu fonemowego. Nie ma żadnej informacji o recenzowaniu tych programów przez specjalistów. Ponieważ kilka lat temu Ministerstwo Edukacji Narodowej zrezygnowało z obowiązku recenzowania innych środków dydaktycznych poza podręcznikami, sytuację taką należy uznać za dopuszczalną. Można jednak domniemywać, że nie są to pozycje recenzowane. Wszystkie te programy są w sprzedaży w Wydawnictwie Komlogo w Gliwicach, z którym Habilitantka blisko współpracuje.

Habilitantka uczestniczyła w 8 projektach badawczych, w tym w dwóch jako kierownik projektu. Te ostatnie to:

- *Portal edukacyjny polskiej fonetyki stosowanej w zakresie normy i patologii mowy*, realizowany w latach 2010-2011 w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka (Habilitantka otrzymała w 2012 roku za ten program nagrodę European Language Label)
- *Encyklopedia logopedii, narzędzie do edukacji, diagnozy i terapii dla środowisk naukowych, rodziców, placówek edukacyjnych i terapeutycznych*, realizowany w latach 2012-2013 także w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka. Projekt ten być może został już zakończony, brak jednak jakiegokolwiek informacji o jego stanie na dzień składania wniosku.

Ponadto Habilitantka kierowała 6 projektami w ramach badań własnych Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w latach 2003-2011.

W latach 2004-2012 Habilitantka brała czynny udział w 62 konferencjach naukowych, w tym w 9 międzynarodowych i 5 zagranicznych. Na konferencjach tych wygłosiła 59 referatów o tematyce ściśle związanej z zainteresowaniami Habilitantki. Niektóre z tych referatów były dostępne recenzentowi w materiałach pokonferencyjnych.

Habilitantka w latach 2005-2009 była również redaktorem naczelnym internetowego pisma *Logopeda*, które ukazywało się na stronie internetowej Polskiego Związku Logopedów. Ostatni numer tego czasopisma ukazał się w 2009 roku, brak również danych, czy współpraca Habilitantki z Polskim Związkiem Logopedów jest kontynuowana.

Analiza całości dorobku wskazuje, że Habilitantka jest bardziej praktykiem niż naukowcem. Jest przy tym bardzo dobrym praktykiem na co wskazuje liczba i poziom przygotowanych przez nią środków dydaktycznych.

4. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Rozprawa habilitacyjna *Ocena słuchu fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym* (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012) podejmuje istotny i ważny temat.

Struktura pracy przypomina strukturę wzorcowej pracy magisterskiej. Składa się z wprowadzenia, trzech rozdziałów teoretycznych, rozdziału metodologicznego, rozdziału omawiającego wyniki badań i ich analizę oraz zakończenia.

Trzy pierwsze rozdziały – *Słuch fonemowy, Mowa i Lateralizacja* stanowią typowy przegląd literatury przedmiotu. Opracowanie jest poprawne, chociaż na zbyt dużym poziomie ogólności (trzy rozdziały części teoretycznej liczą zaledwie 42 strony, a więc mniej niż trzy arkusze autorskie). W rozdziałach

tych można zidentyfikować fragmenty wcześniejszych prac Habilitantki (często przenoszonych metodą *wytnij i wklej*). Szczególnie liczne są przeniesione do rozprawy habilitacyjnej fragmenty artykułu *Analiza opozycji istotnych w badaniu słuchu fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym*, opublikowanym w 2011 r. w pracy zbiorowej *Wybrane problemy logopedyczne*, opublikowanego w 2012 r. rozdziału w pracy zbiorowej *Logopedia. Wybrane aspekty historii, teorii i praktyki* pt. *Model lateralizacji a poziom słuchu fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym. Analiza badań* oraz w publikacji *Test do badania słuchu fonemowego* (Komlogo, Gliwice 2012). Brak w rozprawie habilitacyjnej informacji o wcześniejszym opublikowaniu tych tekstów w innych miejscach (lub odwrotnie w przypadku tekstów późniejszych – przy tekstach opublikowanych w tym samym roku nie jest możliwe ustalenie kolejności publikacji) nosi znamiona autoplagiatu ukrytego.

Część metodologiczna, w której Habilitantka omawia problemy i hipotezy badawcze, narzędzia badawcze oraz przebieg badań i charakterystykę grupy badawczej liczy 15 stron.

W ramach podrozdziału *Problemy badawcze i hipotezy* Habilitantka stawia pięć pytań badawczych i formułuje pięć hipotez, wyjaśnia czym są zmienne i wskaźniki (na tym poziomie wydaje się to zbędne) oraz wymienia je w odniesieniu do badań.

W podrozdziale *Narzędzia badawcze* Habilitantka prezentuje dobór materiału do badań (55 paronimów wg własnego wyboru z testów I. Styczek i B. Rocławskiego) oraz kartę zapisu odpowiedzi. Dobór niektórych par wyrazów w paronimach może budzić zastrzeżenia ze względu na słownictwo wykraczające poza zasób słów dziecka w wieku przedszkolnym (np. *frak – wrak, fotel – hotel, jama – lama, tama -= gama*).

W podrozdziale *Przebieg badań i metody badawcze* Habilitantka informuje, że badania prowadzone były przez 3 lata oraz opisuje ich trzyetapowy przebieg – badanie artykulacji (kwestionariuszem obrazkowym G. Demel i zestawem zdań), lateralizacji (prostymi metodami ustalającymi preferencje

dominującej ręki, oka i ucha) oraz słuchu fonemowego (omówionym wcześniej zestawem paronimów).

W podrozdziale *Charakterystyka badanej grupy* Habilitantka stwierdza, że wykorzystano wyniki badań 416 dzieci (na 434 badane) w pięciu różnych grupach wiekowych (nierównomiernych liczebnie), bez zaburzeń słuchu i niepełnosprawności intelektualnej. Grupę badawczą stanowiły dzieci w nieznaczej większości zamieszkałych na wsi z sześciu przedszkoli znajdujących się na terenie jednego powiatu (gliwickiego). Zaburzenia mowy Habilitantka stwierdziła u ponad połowy badanych dzieci.

Rozprawa w części teoretycznej (wraz z metodologią) zawiera ponad 200 przypisów na 57 stronach (76 w pierwszym rozdziale, 62 w drugim, 39 w trzecim i 34 w rozdziale metodologicznym, co daje średnią ok. 4 przypisów na stronę), jednak nie zawiera indeksu osób, których dzieła są przywoływane w tekście, co w takiej pracy byłoby wskazane. W przypisach występuje także niespójność formalna – Autorka używa łacińskiego odwołania „ibidem” zamiast „tamże”, podczas gdy inne skróty – „zob.” lub „por.” – są użyte w języku polskim.

Na s. 14 znajduje się błąd merytoryczny – wrażliwość ucha ludzkiego na dźwięki została umieszczona w zakresie częstotliwości od 16000 Hz do 20000 Hz (mniej niż jedna oktawa), podczas gdy w rzeczywistości zakres ten jest znacznie większy i wynosi od 16 Hz do 20000 Hz (ponad 9 oktaw).

Badania (w rozdziale 5) opisane są szczegółowo. Przeprowadzono analizę opozycji istotnych w badaniu słuchu fonemowego w poszczególnych grupach wiekowych (stwierdzono dość oczywiste zjawisko zmniejszania się liczby błędów z wiekiem dziecka), analizę związku wad wymowy z zaburzeniami słuchu fonemowego (wykazano taki związek), analizę zależności między modelem lateralizacji a słuchem fonemowym (wykazano brak zależności) oraz analizę zależności między płcią a poziomem słuchu fonemowego (również nie stwierdzono takiej zależności). Łącznie część badawcza wraz z analizą i wnioskami liczy 46 stron, w sumie zatem całość pracy (bez załączników) obejmuje mniej niż 7 arkuszy autorskich.

Podsumowując całość pracy można stwierdzić, że nie stanowi ona istotnego wkładu w rozwój nauki. Zagadnienia dotyczące słuchu fonemowego były tematem wielu wcześniejszych badań i opisów, a zaproponowany do badań autorski zestaw paronimów nie różni się znacząco od stosowanych wcześniej.

5. Wnioski końcowe

Dorobek dr Joanny Gruby jest bogaty i godny uznania, ale ma charakter bardziej utylitarny niż naukowy. Przygotowywane przez Habilitantkę materiały wspomagające pracę logopedy mają znaczący wymiar praktyczny, trudno jednak traktować je jako istotne osiągnięcie naukowe. Można przyjąć, że Habilitantka wykazuje się znaczną aktywnością, dotyczy to jednak opracowywania i rozpowszechniania środków dydaktycznych wspomagających terapię logopedyczną, natomiast w mniejszym stopniu można traktować te działania jako aktywność naukową. Istotnym mankamentem dorobku jest powtarzanie tych samych tekstów bez odniesień do wcześniejszych publikacji, co sztucznie powiększa ich liczbę i zawartość treściową.

Na podstawie przedłożonych materiałów biorąc pod uwagę analizę dorobku naukowego Habilitantki oraz ocenę rozprawy habilitacyjnej **nie znajdują uzasadnienia dla dopuszczenia do kolokwium habilitacyjnego** w świetle art. 16 i 17 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

/-/ Prof. dr hab. Bogdan Szczepankowski